

نگاهی به بازنشر قرآن بایسنغری

علی اصغر ناصری مهر*

مجموعه اوراق قرآن بایسنغری که یکی از شاهکارهای هنر کتاب‌آرایی در ایران اسلامی است، همچون ستاره‌ای بر تارک هنر عهد تیموری و قرن نهم هجری می‌درخشد. این قرآن که به لحاظ قطع و اندازه، قط قلم، نوع مرکب، کاغذ و شیوه نگارش، نمونه‌ای منحصر به فرد و بی‌بدیل در حوزه کتابت قرآنی به‌شمار می‌آید، بیانگر عشق و ارادت ایرانیان به کلام وحی و یکی از آثار ماندگار و چشم‌نواز هنرمندان عرصه خوشنویسی در گذشته است. اوراق ارزشمند این اثر نفیس و عظیم که به گواهی بسیاری از پژوهشگران منسوب به شاهزاده هنرمند و هنرپرور، بایسنغرمیرزا فرزند شاهرخ و گوهرشادبانو و نوه تیمورگورکانی است، متأسفانه در زمانی و به عللی نامعلوم از هم گسیخته و بعضاً پاره شده و در سطح جهان پراکنده و برخی معدوم گشته است تاجایی که در حال حاضر مجموعه‌داران، موزه‌ها و مراکز فرهنگی بزرگ دنیا، به داشتن برگی و حتی سطری از آن به خود می‌بالند.

خوشبختانه بیشترین اوراق و صفحات باقیمانده از سوره‌ها و آیات به‌جا مانده از این اثر بی‌نظیر، به برکت وجود مضجع شریف حضرت امام ابوالحسن الرضا «علیه آلاف التحیه و الثناء» و سنت حسنه وقف، در مجموعه کتابخانه و موزه آستان قدس رضوی نگهداری می‌شود. این مجموعه که بالغ بر ۶۵ برگ از این قرآن است، حاوی آیاتی از ۵۳ سوره قرآن کریم است که به لحاظ ترتیب آیات و سور قرآنی از اولین آیه از سوره «رعد» در جزء سیزدهم قرآن آغاز و با سوره «العادیات» در جزء سی‌ام خاتمه می‌یابد.

* مشاور در امور نشر نفایس

مؤسسه آفرینش‌های هنری که شناسایی و معرفی شاهکارهای هنری در آستان قدس رضوی را در راستای برنامه‌های پژوهشی و تولیدی خود قرار داده است، از این اوراق بی‌بدیل و منحصر به فرد عکاسی کرده، پس از شناسایی آیات و سوره‌های موجود در هر برگ، به شیوه‌ای فاخر و اندازه‌ای استثنایی (۵۰×۷۰ س.م) و به ترتیب سور قرآنی، در نسخه‌ای نفیس و زیبا به چاپ رسانده است.

انجام چنین پروژه‌ای با عنایت به شرایط و موقعیت اثر نیاز به امکانات و مجوزهای خاص برای عکاسی داشت. ۸ برگ از قرآن که پیش از انقلاب به شکلی نامطلوب آرایه بندی و قاب شده بود با اخذ مجوزهای لازم از درون قاب‌های موجود در گنجینه قرآن باز شد و با رعایت تمامی استانداردهای عکس‌برداری از نسخ خطی، در اختیار گروه عکاسی قرار گرفت. ابتدا از صفحات بزرگ و جزییات نسخه به طور جداگانه‌ای عکاسی شد و در مرحله بعد تصاویر کلی با تصویر جزییات در هم تلفیق شد تا ظرافت‌های اثر با وضوح کافی ثبت شود.

پس از عکاسی، ویرایش، تلفیق گرافیکی تصاویر و صفحه‌آرایی، گروهی مجرب که سابقه آماده‌سازی و چاپ منتخب سور قرآن کریم به خط ابراهیم سلطان و مجموعه شاهکارهای هنری آستان قدس رضوی را در کارنامه خود داشت، طی چندین ماه چاپ این اثر را با ابعاد قرآن ابراهیم سلطان (۵۰×۷۰ سانتی متر) در مرکز طبع و نشر قرآن کریم به انجام رساند. در مرحله صفحه‌آرایی نیز از افزودن هرگونه عنصر اضافی صرف نظر شد تا اصالت هر صفحه حفظ شود و تصویر به اصل نسخه نزدیک گردد.

دشواری مشترک در مراحل چاپ و باز نشر همه نسخه خطی، چاپ نزدیک به اصل رنگ طلا و لاجورد است، زیرا کیفیت این دو فام در چرخه رنگی چاپ صنعتی یافت نمی‌شود. رنگ طلایی نسخه‌ها از طلای اصل بوده که به مرور زمان اندکی از شفافیتش کاسته شده است. از سوی دیگر جنسیت و رنگ کاغذ نسخه‌های خطی ویژگی‌هایی دارد که با کاغذهای صیقل خورده امروزی مطابق نیست. شیوه چاپ این اثر به روش تفکیک رنگی در شش رنگ انجام شده و همه رنگ‌های زمینه، آب دیدگی‌ها و لکه‌ها به صورت تفکیک رنگ‌های مجزای ساختگی به چاپ رسیده است.

جلد اثر به شیوه طلاکوب ضربی است و طراحی آن ملهم از نقوش جلد‌های دوره تیموری و نیز نقوش اسلیمی سرسوره‌ها در همین اثر است. جلدسازی و صحافی این اثر نیز برعهده یکی از بهترین کارگاه‌های جلدسازی گذاشته شد.

همراه با چاپ این اثر نفیس، برای آشنایی بیشتر علاقه‌مندان به هنر قرن نهم هجری به ویژه قرآن باسنغری، مقالاتی به قلم پژوهشگران گرامی، آقایان دکتر مهدی صحراگرد، محسن عبادی و مجید فداییان تهیه گردید که در ویزه‌ای به همراه نسخه ارائه می‌شود. صفحات نسخه چاپی بر مبنای ترتیب متن قرآن تنظیم شده است. همچنین سطرهای مجموعه موزه ملک در اندازه نزدیک به اصل، در ابتدا و انتهای نسخه قرار گرفت تا اندازه اصلی قط قلم و سطور تا حدی قابل درک باشد.

در زمان مرمت اوراق یاد شده در کتابخانه، برخی قطعات و صفحات آسیب دیده شامل چند سطر یا کلمه را با یکدیگر الحاق کرده، به صورت یک صفحه کامل درآورده‌اند، ولی الصاق این بخش از آیات و سرسوره‌ها به لحاظ ترتیب قرآنی هماهنگ نبوده و از سوره‌ها و آیات مختلف استفاده شده است. این موضوع در قطعات موجود در موزه ملک که آیاتی از سوره الروم و الرحمن را شامل می‌شود، کاملاً مشهود است، زیرا در زمان دو پوسته کردن اوراق (یک رویه نمودن) و مرمت قطعات، سطرها جابجا شده و ردیف آیات به هم ریخته است. لذا به لحاظ رعایت امانت در اصل اثر، نسخه چاپ شده نیز به همین صورت باز نشر شده است.

در این نسخه از مجموع ۵۳ سوره موجود، بیشترین اوراق مربوط به سوره مبارکه «غافر» و شامل ۸ برگ است. از سوره‌های «احزاب و فصلت و واقعه» هر کدام ۴ برگ و از سوره‌های «عنکبوت و فاطر و زمر» هر کدام ۳ برگ و از بقیه سوره‌ها هر کدام یک برگ و برخی چند سطر یا چند کلمه به جای مانده است. اما تعدادی از سوره‌های پایانی قرآن کریم شامل سوره‌های: المطففین، الانشقاق، الفجر، الشمس، اللیل، الضحی، الشرح و التین به طور کامل و بعضاً همراه با سرسوره‌های مذهب در این مجموعه موجود است.

اینک به لحاظ اطلاع و بهره‌مندی علاقه‌مندان و پژوهشگران، مشخصات آیات در هر برگ و هر سوره به طور مختصر اعلام می‌شود:

اوراق موجود در کتابخانه و موزه آستان قدس رضوی

ردیف	نام سوره	آیات
۱	الرعد	از آغاز، بسمله، آیه ۱ تا ۴
۲	الاسراء	آیه ۲۵ تا ۳۲
۳	الحج	آیه ۱۴ تا ۱۹، آیه ۳۴ تا ۳۹، قسمتی از آیات ۶۵ و ۶۶، قسمتی از آیات ۶۹ و ۷۰
۴	القصص	قسمتی از آیات پایانی سوره
۵	العنكبوت	آیه ۲۸ تا ۳۱، آیه ۴۵ تا ۵۱، آیه ۶۰ تا ۶۷
۶	الروم	آیه ۹ تا ۱۶، آیه ۲۴ تا ۳۰
۷	لقمان	آیه ۷ تا ۱۴
۸	السجده	آیه ۲۰ تا ۲۷
۹	الاحزاب	آغاز سوره، بسمله، آیه ۴، آیه ۵ تا ۹، آیه ۳۳ تا ۳۶، آیه ۵۶ تا ۶۲
۱۰	فاطر	آیه ۱ تا ۷، آیه ۱۸ تا ۲۷، آیه ۲۸ تا ۳۴
۱۱	الزمر	آیه ۱۰ تا ۱۸، آیه ۵۴ تا ۶۳، آیه ۶۳ تا ۷۱
۱۲	غافر	آیه ۱ تا ۷، آیه ۸ تا ۱۵، آیه ۲۳ تا ۲۸، آیه ۳۵ تا ۴۲، آیه ۴۳ تا ۵۰، آیه ۵۹ تا ۶۶، آیه ۷۴ تا ۸۲، آیه ۸۵ تا ۸۵ (آخر سوره)
۱۳	فصلت	آغاز سوره، بسمله، آیه ۴، آیه ۵ تا ۱۱، آیه ۱۲ تا ۱۷، آیه ۱۹ تا ۲۵، آیه ۵۲ تا ۵۴ (آخر سوره)
۱۴	الشوری	سرسوره، بسمله، آیه ۱ تا ۶، آیه ۷ تا ۱۳
۱۵	الجاثیه	آیه ۱۷ تا ۲۳
۱۶	الاحقاف	آیه ۳ تا ۷
۱۷	محمّد	آیه ۲۴ تا ۳۱
۱۸	الفتح	آیه ۶ تا ۱۲
۱۹	ق	آیه ۱۵ تا ۲۶
۲۰	الواقعه	آیه ۱۲ تا ۳۸، آیه ۴۳ تا ۵۷، آیه ۶۱ تا ۸۰، آیه ۸۷ تا ۹۶ (آخر سوره)
۲۱	الحديد	آیه ۱ تا ۳، آیه ۱۴ تا ۱۹
۲۲	المجادله	آیه ۳ تا ۷
۲۳	الحشر	آیه ۵ تا ۹
۲۴	الصف	آیه ۱ تا ۸، قسمتی از آیه ۱۰ تا ۱۴
۲۵	التغابن	آیات ۵ و ۶ و ۹ و ۱۸
۲۶	الطلاق	سرسوره و آیه ۱ و ۲
۲۷	القلم	آیه ۵۱ و ۵۲

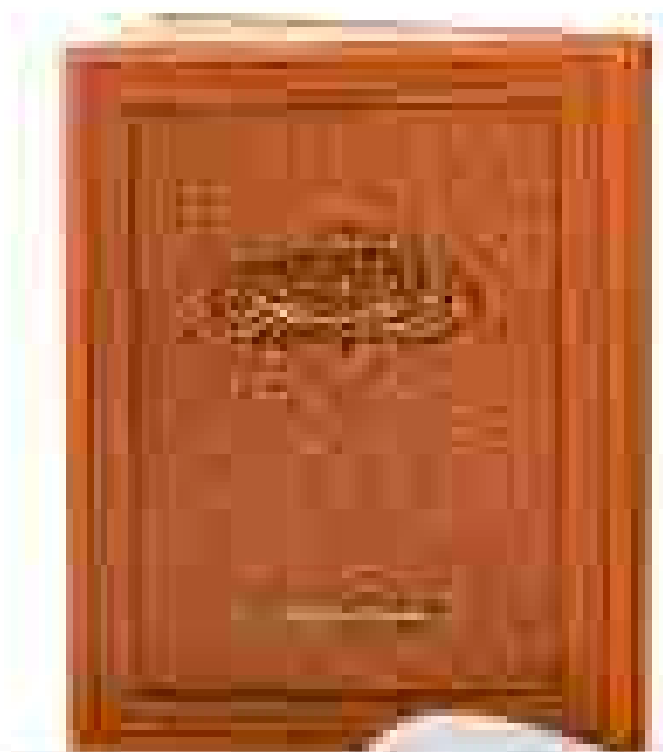
سرسوره، بسمله، آیه ۱ تا ۱۱	الحاقه	۲۸
آغاز سوره و قسمتی از آیه ۷، آیه ۹ تا ۲۳	نوح	۲۹
آیه ۵ تا ۱۵، آیه ۱۶ تا ۲۶	الجن	۳۰
قسمتی از آیه ۱۵ و ۱۶ و ۲۰	المزمل	۳۱
آیه ۸ تا ۱۰، آیه ۱۹ تا ۲۱	النباء	۳۲
آیه ۲۵ تا ۴۶ (آخر سوره)	النازعات	۳۳
فقط سرسوره	عبس	۳۴
آیه ۶ تا ۱۹ (آخر سوره)	الانفطار	۳۵
سرسوره، بسمله، آیه ۱ تا ۶، آیه ۷ تا ۲۸، آیه ۲۹ تا ۳۶ (سوره کامل)	المطففين	۳۶
سرسوره، بسمله، آیه ۱ تا ۱۰، آیه ۱۱ تا ۲۵ (سوره کامل)	الانشقاق	۳۷
سرسوره، بسمله، آیه ۱ تا ۸	البروج	۳۸
آیه ۳ تا ۱۷ (آخر سوره)	الطارق	۳۹
سرسوره، بسمله، آیه ۱ تا ۹	الاعلی	۴۰
آیه ۱۷ تا ۲۶ (آخر سوره)	الغاشیه	۴۱
سرسوره، بسمله، آیه ۱ تا ۱۳، آیه ۱۴ تا ۳۰ (سوره کامل)	الفجر	۴۲
فقط سرسوره	البلد	۴۳
آیه ۱ تا ۱۵ (سوره کامل)	الشمس	۴۴
سرسوره، بسمله، آیه ۱ تا ۸، آیه ۹ تا ۲۱ (سوره کامل)	اللیل	۴۵
بسمله، آیه ۱ تا ۱۱ (سوره کامل)	الضحی	۴۶
سرسوره، بسمله، آیه ۱ تا ۸ (سوره کامل)	الشرح	۴۷
سرسوره، بسمله، آیه ۱ تا ۸ (سوره کامل)	التین	۴۸
سرسوره، بسمله، آیه ۱۲ تا ۱۵	العلق	۴۹
آیه ۳ تا ۵ (آخر سوره)	القدر	۵۰
آیه ۱ تا ۶	الزلزله	۵۱
آیه ۱ تا ۹	العادیات	۵۲

اوراق موجود در کتابخانه و موزه ملی ملک

آیات	نام سوره	ردیف
آیه ۳۳ تا ۳۸	الروم	۱
آیه ۷۲ تا ۷۸	الرحمن	۲

وَأَزِيكَارَ الدِّينِ كَمَا وَالْقَوْمِ النَّصَارَ هُمَا مَعَهُ

الَّذِينَ هُمَا فِيهِ مَكْنُوزٌ وَمَا هِيَ إِلَّا كَالْعَمَلِ

بِأَنَّهَا كَالْعَمَلِ بِأَنَّهَا كَالْعَمَلِ

بِأَنَّهَا كَالْعَمَلِ بِأَنَّهَا كَالْعَمَلِ

لِلدَّوْمِ مَا لَمْ يَكُنْ فِيهِ دَارٌ وَلَا لِقَاءٌ